

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчальний посібник

Умань – 2017

УДК 811.161.2
ББК 81.2Укр
С 95

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології
(протокол № 1 від 21 вересня 2017 року).

Рецензенти:

Торчинська Н. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету;

Шевчук І. Л., кандидат філологічних наук, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ.

Синтаксис української мови: навчальний посібник / уклад.
О. В. Дуденко. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. – 164 с.

Навчальний посібник містить курс лекцій із синтаксису сучасної української літературної мови та навчально-методичні матеріали, необхідні студентам-філологам для практичних та лабораторних занять.

Курс лекцій укладено відповідно до чинної робочої програми.

Навчально-методичні матеріали включають у себе тематику практичних занять (основні питання, домашні завдання, схеми та зразки синтаксичних розборів), вправи та завдання для аудиторних занять, тести, самостійні та контрольні роботи, список основної навчальної літератури та джерел для додаткового опрацювання. Весь матеріал згруповано за змістовими модулями, кожен із яких завершується підсумковою письмовою роботою та тестовим контролем.

УДК 811.161.2
ББК 81.2Укр

КУРС ЛЕКЦІЙ

Тема 1

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Предмет синтаксису.
2. Словосполучення як синтаксична одиниця.
3. Способи зв'язку слів у словосполученні і реченні.
4. Типи синтаксичних відношень у словосполученні.
5. Типи словосполучень за характером стрижневого слова.

1. ПРЕДМЕТ СИНТАКСИСУ

Термін «синтаксис» (від грец. слова *σύνταξις* – побудова, зв'язок, складання, впорядкування) вперше використаний у III ст. до н. е. представниками грецької стоїчної філософсько-лінгвістичної школи, які досліджували логічний зміст висловлень. У слов'янському мовознавстві функціонували терміни *синтаксис* (О. Востоков), *синтакса* (Я. Головацький), «*складня*» (О. Огоновський); перший остаточно переміг у 1946 р.

Термін «синтаксис» стосується об'єкта вивчення (синтаксис мови) і розділу науки про мову (синтаксис як наука).

Синтаксис мови – це синтаксична будова мови, сукупність синтаксичних одиниць та правил, які регулюють творення і функціонування синтаксичних одиниць.

Синтаксис як наука – це розділ граматики, що вивчає синтаксичну будову мови, форму і зміст синтаксичних одиниць.

Різноманітні висловлювання *щодо предмета* синтаксису раніше зводилися до **трьох** основних поглядів: 1) предмет синтаксису – *словосполучення* (П. Фортунатов, О. Пешковський, Я. Головацький, І. Ужевич, Л. Булаховський) «Речення – закінчене словосполучення» (П. Фортунатов); 2) предмет синтаксису – тільки *речення* (Ф. Буслаєв, О. Шахматов, Б. Кулик, спочатку А. Медушевський) «Словосполучення зберігають значення частин або членів речення, фактично ототожнюючись із другорядними членами речення» (О. Шахматов); 3) предмет синтаксису – *словосполучення і речення* (М. Ломоносов, О. Востоков, згодом – В. Виноградов, Н. Шведова, Г. Удовиченко, М. Доленко, В. Горяний).

В. Белошапкова: словосполучення, просте речення, складне речення.

І. Вихованець: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення і речення.

Н. Шведова: власне синтаксичні: словосполучення, просте речення, висловлення, складне речення; невластне синтаксичні: слово і форма слова.

М. Плющ: словосполучення, словоформа, просте речення, складне речення, складне синтаксичне ціле.

Отже, об'єктом вивчення синтаксису є різні синтаксичні одиниці, що можуть бути виокремлені у зв'язному тексті, тобто словосполучення, речення; словоформи і складне синтаксичне ціле (текст).

Синтаксис словосполучення («малий») розглядає синтаксичні властивості слів, правила їх поєднання, типи словосполучень.

Синтаксис речень («великий») досліджує правила побудови речень, типи речень, їх структурно-семантичні особливості.

Синтаксис словоформ вивчає слова як компоненти словосполучень і речень, які виділяються на основі синтаксичних зв'язків чи семантико-синтаксичних відношень.

Синтаксис тексту аналізує типи смислового зв'язку і синтаксичної організації складного синтаксичного цілого.

Отже, **СИНТАКСИС** – це розділ граматики, що вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування.

Найбільше часу відводиться на вивчення речення – основного комунікативного засобу, у складі якого інші мовні одиниці можуть служити засобом повідомлення думки.

На сучасному етапі у мовознавстві загальноновизнаним є *структурно-семантичний* напрямок, який орієнтує дослідників на характер побудови синтаксичних одиниць та різні смислові відношення між ними. Використовуються і *формально-граматичний* та *логічний* підходи, елементи статички і динаміки, диференціації мовного і мовленнєвого аспектів.

Синтаксис пов'язаний із *морфологією* (розгляд слів і форм слів, їхніх граматичних ознак); *лексикою* (від лексичного складу залежить семантична структура речення, значення лексеми проявляється в реченні), *фразеологією* (словосполучення і синтаксичні функції фразем), *фонетикою* (наголос, інтонування речень), *логікою* (тісний зв'язок граматичних і логічних категорій: речення приблизно дорівнює судженню) та іншими науками.

2. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНА ОДИНИЦЯ

Протягом усього періоду розвитку синтаксису як науки існували різні погляди на словосполучення.

П. Фортунатов вважав словосполучення основною синтаксичною одиницею, яка може бути частиною речення чи цілим реченням.

О. Пешковський: «Словосполученням є два слова або ряд слів, об'єднаних у мові і думці» (сюди входять і однослівні речення типу *Вечір*).

Л. Булаховський: «Мінімальним словосполученням є таке, яке складається з двох членів речення, об'єднаних у свідомості і в мові. Це

граматично організоване об'єднання слів».

В. Виноградов: «Словосполучення складаються не менше ніж з двох повнозначних слів, воно організується за законами і правилами сполучення слів і форм, які властиві даній мові, і воно виражає єдине, хоч і складне, розчленоване поняття, цілі значення».

Подібні визначення у *Г. Удовиченка, М. Івченка.*

Н. Шведова, С. Бевзенко: «Словосполучення – це синтаксична одиниця, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного граматичного зв'язку і тих відношень, які породжуються цим зв'язком».

В. Белошапкова: «Словосполучення – будь-яке поєднання слів, зокрема і сурядне, тільки не предикативне».

Однак більшість мовознавців словосполученням вважають об'єднання слів на основі підрядного зв'язку.

АЛЕ: якщо речення складається із слів та словосполучень, то чим є такі поєднання слів: *Минають дні, минають ночі, минає літо, шелестить пожовкле листя..?* (*Т. Шевченко*)

І. Білодід в «Академічній граматиці» писав, що «немає підстав для того, щоб до словосполучень відносити лише конструкції з якимось певним характером синтаксичного зв'язку, – наприклад, з підрядним зв'язком, і не враховувати словосполучень із сурядним, які в такому разі взагалі не знаходять собі місця в системі синтаксичної науки». «Так звані предикативні словосполучення слід так само відмежовувати від речення, як і будь-який інший їх різновид».

І. Вихованець: «Типові для словосполучення підрядний і сурядний зв'язок». Такої ж думки притримується і *К. Шульжук.*

Отже, **СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ** – це синтаксична конструкція, утворена з двох чи кількох повнозначних слів, послідовно пов'язаних між собою засобами синтаксичного зв'язку.

Словосполучення відрізняється **від слова** будовою, а також наявністю між компонентами внутрішньо-синтаксичних зв'язків, які структурі слова не властиві.

Не відміну **від речення**, словосполучення не є самостійною одиницею мовного спілкування, йому не властиві інтонація закінченості та інші ознаки речення. Словосполучення – номінативна одиниця, а речення – комунікативна.

Засоби поєднання компонентів словосполучення:

- форми слова (закінчення);
- службові слова (прийменники, частки, сполучники);
- інтонація;
- порядок слів.

Не можна ототожнювати словосполучення із синтагмами, бо **словосполучення** – граматична одиниця, а **синтагма** – інтонаційно-стилістична.

Л. Щерба: «Синтагма – інтонаційно-смисловий відрізок неоднослівного речення, який може охоплювати одне або декілька слів у реченні».

І. Білодід: «Синтагма – інтонаційно виділюваний і позиційно цілісний однослівний чи багатослівний відрізок мовлення, що виявляє певну смислову єдність і вступає в смисловий зв'язок взаємності чи однорідності із суміжним відрізком мовлення».

Отже, **СИНТАГМА** – це утворена інтонаційними засобами (в основному паузами і наголосом) семантико-синтаксична єдність, що складається з одного або кількох слів і виражає в деякому контексті просте або складне поняття.

Енею / годі вже журились (1 або 2 синтагми)

А я рушаю в путь / нову / стрічать весну (різні межі між синтагмами)

Основні засоби синтагматичного членування: фразова інтонація, порядок слів, частки і сполучники.

Синтагма, яка не розчленовується на дрібніші, зветься **простою**, а синтагма, яка розчленовується на будь-яку кількість дрібніших, зветься **складною синтагмою** (у О. Гончара, наприклад, є речення, що нараховує 27 синтагм).

Здебільшого складне речення поділяється на складні синтагми, які дорівнюють простим реченням, а всередині них виділяють прості синтагми.

Далекі дзвони / гуділи в ясному повітрі / тихо і мелодійно //, і здавалося //, що то дзвенить / золото сонця (Коцюб.) (3 складні синтагми, 6 простих).

Словосполучення розглядають у різних аспектах.

1. Залежно від ступеня злиття компонентів словосполучення бувають вільні і невольні.

ВІЛЬНИМИ називаються словосполучення, компоненти яких зберігають своє лексичне значення і виступають окремими членами речення (*читає книгу, білий сніг*).

НЕВІЛЬНИМИ називаються словосполучення, які складаються із несаможиттєвих слів, за своєю семантикою та функцією близькі до окремого слова і виступають одним членом речення. Вони поділяються на:

– **лексично невольні** – дво- або багатослівні назви окремих істот, предметів і явищ (*Тарас Григорович Шевченко, Камянець-Подільський*);

– **фразеологічно невільні** – стійкі сполучення слів, за значенням здебільшого рівні одному слову (*накивати п'ятами – втекти, пустити червоного півня – підпалити*);

– **синтаксично невільні** – граматична єдність, яка виконує роль одного члена речення (*брат із сестрою, п'ять днів*).

«Малий» синтаксис НЕ вивчає (або не є словосполученнями):

а) лексично невільні словосполучення;

б) фразеологічно невільні словосполучення;

в) сполучення повнозначного слова із службовим (*не бачив, до школи*);

г) аналітичні граматичні форми (*буду працювати, більш складно*);

г) складені числівники (*тридцять три*).

2. За будовою словосполучення поділяються на:

– **прості**, які складаються з двох повнозначних слів (*день і ніч, ліс шумить, зелене жито*);

– **складні**, які складаються з трьох і більше повнозначних слів і є продуктом поширення простого словосполучення (*зелене листя клена, лірична пісня матері*).

До **простих** належать також три- і чотирислівні словосполучення:

а) слово і аналітична граматична форма (*буду читати книгу*);

б) слово і синтаксично нерозкладне словосполучення (*людина великого розуму, людина з золотими руками*);

в) слово і фразеологізм (*зробити курям на сміх*).

3. За функціональними особливостями словосполучення поділяються на:

– **предикативні** – граматична основа речення, поєднання підмета і присудка (*сонце зійшло, день теплий, сніг лежить, ніч зоряна*);

– **непредикативні** – поєднання слів, які не утворюють граматичної основи речення, тобто головних і другорядних або лише другорядних членів речення (*теплий день, незвичайна пригода, травневі зорі, мерехтять привабливо*).

3. СИНТАКСИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК – це спосіб поєднання компонентів словосполучення і речення.

Підрядний зв'язок – це зв'язок нерівноправних – залежного і головного – компонентів.

Сурядний зв'язок – це зв'язок рівноправних, незалежних компонентів.

Прості словосполучення

Підрядним називається словосполучення, яке складається з головного і залежного компонентів (*злетів у небо, червоний мак, весняний вітер*,

шелестить листя).

Сурядним називається словосполучення, яке складається з незалежних, рівноправних компонентів (*сидить і спить; ліс, а не поле; калина і горобина*).

Складні словосполучення можуть бути:

- чисто сурядні (*вересень, жовтень і листопад*);
- чисто підрядні (*високий берег гірської річки*);
- сурядно-підрядні (провідним є сурядний зв'язок, але при однорідних членах є залежне слово) (*вересень, жовтень і початок листопада*);
- підрядно-сурядні (провідним є підрядний зв'язок, але у складі словосполучення є однорідні члени) (*високий і крутий берег гірської річки*).

ТИПИ СУРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Єднальний зв'язок оформляється за допомогою єднального сполучника і (або) перелічувальної інтонації; об'єднуються однотипні компоненти (*ліс і поле, моря і ріки*).

Протиставний зв'язок оформляється за допомогою зіставно-протиставних сполучників і (або) протиставної інтонації; компоненти зіставляються, протиставляються, порівнюються (*іде, а не їде; не спить, а прикидається*).

Розділовий зв'язок оформляється за допомогою розділових сполучників; компоненти розділяються, чергуються (*то берізка, то ялинка; або день, або ніч*).

Приєднувальний зв'язок оформляється за допомогою приєднувальних сполучників; другий компонент має меншу смислову вагу (*сидів та й заснув; пощебетав та й полетів*).

Градаційний зв'язок оформляється за допомогою парних сполучників; на другий компонент якого падає більше смислове навантаження (*не тільки хлопці, а й дівчата; не лише танцює, а й співає*).

ТИПИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ

КЕРУВАННЯ – головне слово вимагає від залежного певної граматичної форми. Залежним словом є здебільшого іменник (займенник, субстантив) у непрямих відмінках.

За морфологічним класом опорного слова розрізняють керування:

- дієслівне (*допомагати старшим, думати головою*),
- іменникове (*перемога над ворогом, світло сонця*),
- прикметникове (*гідний пошани, щасливий від успіху*),
- прислівникове (*далеко від дому, завжди поряд*).

За формою залежного слова розрізняють:

– **безпосереднє** (власне відмінкове, безприйменникове) (*відданий справі, листя берези*);

– **опосередковане** (прийменниково-відмінкове, прийменникове) (*зустріч із друзями; залишився у пам'яті*).

За типом керування буває:

– **сильним** – коли головне слово обов'язково вимагає від залежного певної граматичної форми (прямий додаток при перехідних дієсловах: *зрубав дерево, написав лист, прочитав книгу*) і

– **слабким** – не обов'язкова наявність при головному слові залежного слова у певному відмінку: *зупинився біля університету (недалеко від, поруч із)*.

УЗГОДЖЕННЯ – *залежне слово (прикметник, дієприкметник, займенник, числівник) узгоджується із головним (іменником, субстантивом) у граматичних формах.*

За ступенем уподібнення підпорядкованого слова головному розрізняють узгодження:

– **повне** – уподібнюються усі граматичні форми: *повний місяць, молоде листя*;

– **неповне** (часткове) – уподібнюються окремі граматичні форми: *п'ятьма хлопцями* (тільки у відмінку).

ПРИЛЯГАННЯ – *головне слово не вимагає від залежного – незмінного – слова певних граматичних форм.* Залежне слово, як правило, виражається прислівником, дієприслівником або інфінітивом.

Прилягання залежно від граматичних особливостей опорного компонента буває **прислівним**, якщо залежить від слова (*подорож влітку*) і **приреченнєвим** (*восени холодно і йдуть дощі*).

Прислівне прилягання за формою головного слова поділяється на:

– приіменникове (*відпочинок взимку*);

– придієслівне (*згадується часто*);

– приприкметникове (*завжди чистий*);

– приприслівникове (*дуже швидко*).

Приреченнєве прилягання – це здебільшого слабо керовані словоформи, які поширюють речення в цілому, в основному вказують на час або місце дії і мають назву **детермінант**: *Цілий день іде дощ і віє вітер*.

КООРДИНАЦІЯ – *взаємний зв'язок у предикативному словосполученні між підметом і присудком, які узгоджуються у дієслівних формах: Сніг тане. День довшав.*

ТЯЖІННЯ – особливий зв'язок у предикативному словосполученні між іменною або дієслівною формою присудка і підметом: *батько сидів втомлений; ніч срібна.*

СПІВПОЛОЖЕННЯ – особливий зв'язок між підметом і присудком, коли немає уподібнення форм: *небо без хмар; дівчина у вінку.*

КОРЕЛЯЦІЯ – зв'язок між прикладкою і пояснюваним словом: *руки-крила, місто Київ.*

АПЛІКАЦІЯ – зв'язок між відокремленими і пояснюваними словами: *Кручі, рожеві від сонця, чекали дощу.*

4. ТИПИ СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ

Відношення виражають стосунки між предметами і явищами, вказують на значення поєднаних синтаксичним зв'язком одиниць.

У **сурядних** словосполученнях тип синтаксичного зв'язку і тип синтаксичних відношень збігаються.

Підрядні словосполучення

ПРЕДИКАТИВНІ відношення встановлюються у предикативних словосполученнях між підметом і присудком: *небо безмежне, мла густішала.*

АТРИБУТИВНІ відношення встановлюються у словосполученні, де залежне слово вказує на ознаку (який? чий? котрий?): *могутні води, людська постать.*

ОБ'ЄКТНІ відношення встановлюються у словосполученні, де залежне слово вказує на різні об'єкти, пов'язані з дією чи станом (питання непрямих відмінків): *линув до мене, підперла щоку.*

ОБСТАВИННІ відношення встановлюються у словосполученні, де залежне слово вказує на різні обставини дії чи стану (коли? як? де?): *літали довго, говорили багато.*

Проміжні відношення

Об'єктно-обставинні (час, місце, напрям дії) – *літали над човном, падати з дерева, біліє від інею.*

Об'єктно-атрибутивні (наявність чи відсутність чогось, матеріал) – *намисто з буришину, зошит студента.*

Атрибутивно-обставинні: *дорога вліво, біг наввипередки.*

Об'єктно-атрибутивно-обставинні: *стрибок у річку.*

Смислові відношення залежать від лексичних значень слів, є основою виділення членів речення:

Пробити кулею, милуватися лісом – об'єктні;

Вилетіти кулею, іти лісом – обставинні.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ І ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Тема 1.1. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНА ОДИНИЦЯ

Мета: поглибити знання студентів про синтаксис як розділ граматики, основні синтаксичні одиниці і про словосполучення зокрема, його будову; формувати вміння розмежовувати прості й складні словосполучення; розрізняти вільні і невільні, зокрема лексичні, фразеологічні та синтаксичні словосполучення; удосконалити вміння порівнювати словосполучення зі словом, словоформою і реченням; виховувати повагу до культурно-історичного минулого нашого народу.

Питання для розгляду:

1. *Предмет синтаксису як розділу граматики.*
2. *Синтаксис у системі інших наук.*
3. *Словосполучення як синтаксична одиниця.*
4. *Відмінність словосполучення від слова і речення.*
5. *Засоби поєднання компонентів словосполучення.*
6. *Типи словосполучень за ступенем злиття компонентів, будовою та функціональними особливостями.*

Домашнє завдання:

Охарактеризувати словосполучення за типом зв'язку, синтаксичних відношень, морфологічним вираженням стрижневого слова.

На засніженому подвір'ї, іти дорогою, сонце світить, місто Хмельницький, два продавця, змагання з тенісу, ішов не оглядаючись, сильніший від усіх, не приніс грошей, ключі від помешкання, погода гарна, ходити по гриби, їхати у Карпати, в осінньому лісі, голос матері, батько втомлений, гніздо соловейка, здобувати перемогу, двічі переписаний, йти до лікаря, схвильований почутим, хитав головою, занурився у воду, десь далеко, їхні висновки, дівчина-українка, зоряне небо, іде дощ, повільно їсти, сонце і місяць.

Тема 1.2. ТИПИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Мета: з'ясувати особливості структури словосполучень з різними типами сурядного і підрядного зв'язку; навчити аналізувати їх за способом вираження головного слова та типу синтаксичних відношень; формувати навички аналітико-синтетичного характеру на основі синтаксичного розбору словосполучень; розвивати творчі вміння побудови словосполучень з різними видами зв'язку; за допомогою

мовленнєво-комунікативного матеріалу виховувати повагу до рідної мови.

Питання для розгляду:

1. Способи зв'язку слів у словосполученні і реченні.
2. Типи сурядного зв'язку.
3. Типи підрядного зв'язку слів у словосполученні і реченні.
4. Типи синтаксичних відношень у словосполученні.
5. Типи словосполучень за характером стрижневого слова.
6. Повний синтаксичний аналіз словосполучень.

Домашнє завдання:

а) підготувати повідомлення: «Історія вивчення синтаксису», «Вивчення словосполучення на уроках рідної мови у загальноосвітній школі»;

б) у запропонованих реченнях виділити словосполучення та проаналізувати їх за схемою.

Трепетним багрянцем, черленим золотом і мінливим сріблом вкривають свої пишні шати дерева. Невдовзі вітер-хутковий здмухне останній лист, і він, кружляючи, печально поставить крапку осені на стужавілу і скуту першим морозцем землю.

в) виконати впр. 401 (за підр. М.Я. Плющ).

Схема розбору словосполучення

1. Словосполучення, яке аналізується.
2. Група за ступенем злиття компонентів (вільне/невільне).
3. Група за кількістю компонентів (просте/складне).
4. Група за функціональними особливостями (предикативне/непредикативне).
5. Група за типом синтаксичного зв'язку (сурядне/підрядне).
6. Різновид синтаксичного зв'язку (узгодження, керування...).
7. Різновид семантико-синтаксичних відношень (об'єктні, атрибутивні...).
8. Тип за характером стрижневого слова (субстантивні, вербальні...).
9. Засоби поєднання компонентів (інтонація, форми слова, службові слова, порядок слів).

Зразок розбору

Любов до матері – словосполучення вільне, просте, непередикативне, підрядне, керування (слабке, опосередковане), об'єктно-атрибутивні відношення, субстантивне (іменниково-іменникове); форми слова, службові слова.

БЛОК ЗАПИТАНЬ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що вивчає синтаксис і з яких розділів він складається?
2. Дати визначення словосполучення.
3. Які типи словосполучень виділяють залежно від ступеня семантичного злиття компонентів?
4. Які сполучення слів не належать до словосполучень і чому?
5. Які типи словосполучень виділяють за будовою?
6. Назвати типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова й навести приклади.
7. Які типи словосполучень виділяють за семантико-синтаксичними відношеннями між головним і залежним словами? Навести приклади.
8. Назвати способи підрядного зв'язку між словами у словосполученні.
9. Які засоби вираження синтаксичних відношень у словосполученнях?
10. Чим словосполучення відрізняється від речення?

Література для додаткового опрацювання

1. Байдусь С. Словосполучення як одиниця синтаксису (Урок в 11 класі) / Сніжана Байдусь // Дивослово. – 2012. – № 1. – С. 2–3.
2. Гуйванюк Н. «Складня» Степана Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм / Ніна Гуйванюк // УМ. – 2010. – № 1. – С. 3–15.
3. Кобилянська М.Ф. Керування орудним відмінком в українській мові / М.Ф. Кобилянська // УМЛШ – 1982. – № 10. – С. 34–41.
4. Матвіяс І. Особливості синтаксису в західноукраїнському варіанті літературної мови / Іван Матвіяс // УМ. – 2011. – № 3. – С. 52–56.
5. Медушевський А.П. Лексичні, фразеологічні й синтаксичні словосполучення / А.П. Медушевський // Мовознавство. – 1972. – № 6. – С. 60–66.
6. Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису / С. Омельчук // Дивослово. – 2007. – № 1. – С. 2–9.
7. Омельчук С. Поглиблене вивчення української мови у 8 класі / С. Омельчук // Дивослово. – 2007. – № 8. – С. 2–11.
8. Омельчук С. Уроки синтаксису і стилістики (11 кл.) / С. Омельчук, М. Кравець // Дивослово. – 2004. – № 9. – С. 37–44.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Словосполучення – це поєднання
  - а) двох і більше слів; б) двох повнозначних слів;
  - в) двох і більше повнозначних слів;

- г) двох повнозначних і службових слів.
2. Визначити, у якому рядку усі словосполучення складні:
- а) дорожчий за все, буду працювати сумлінно, лагідна і тиха розмова;
  - б) пісня про літо і кохання, бажання і вміння переконувати, зайшов із Ольгою та Дмитром;
  - в) розуміти Олександра Вікторовича, в її книзі, дивитися довго вгору;
  - г) на синій холодній хвилі, край битого шляху, поезія Ліни Костенко.
3. У якому рядку запропоновано лише синтаксично невільні словосполучення?
- а) крокодилячі сльози, білий гриб, бити ворогів, кожен із нас;
  - б) багато бажань, Чорне море, поставити запитання, коники викидати;
  - в) вияв великої поваги, гостра на язик, перше вересня, золота осінь;
  - г) двадцять років, один із них, мати з батьком, щось неймовірне.
4. «Малий» синтаксис не вивчає:
- а) лексично невільні, фразеологічно невільні словосполучення, сполучення повнозначного слова із службовим, аналітичні граматичні форми;
  - б) лексично невільні, фразеологічно невільні і синтаксично невільні словосполучення;
  - в) сполучення повнозначного слова із службовим, аналітичні граматичні форми, лексично невільні словосполучення;
  - г) сполучення повнозначного слова із службовим, аналітичні граматичні форми, фразеологічно невільні і синтаксично невільні словосполучення.
5. Позначте рядок, у якому запропоновано лише предикативні словосполучення:
- а) весна засміялася, тихо блимали, яскраві зорі, моя вдача;
  - б) полилася пісня, ніч зоряна, я студентка, дівчина у вінку;
  - в) вартій уваги, шумить море, він лікар, люди прекрасні;
  - г) небо і земля, море блакитне, небо плаче, крик журавлів.
6. Які типи підрядного зв'язку можна визначити у словосполученні?
- а) керування, узгодження, прилягання, кореляція, градаційні;
  - б) тяжіння, узгодження, детермінант, координація, об'єктні, предикативні;
  - в) керування, узгодження, прилягання, координація, кореляція, тяжіння, співположення, аплікація;
  - г) узгодження, керування, прилягання, приєднувальні, атрибутивні, координація;
7. Визначити тип синтаксичного зв'язку у словосполученнях *любити серцем, залишитися в пам'яті, побачити її, барви мови, дума про тебе*:

- а) координація; б) узгодження; в) прилягання; г) керування.
8. Позначити рядки, у яких словосполучення однотипні за способом синтаксичного зв'язку:
- а) тремтячи від щастя; запалене багаття, один серед лісу, ішов повільно;
 б) наказав оберігати, житимеш вічно, дуже привітно, намагання змовчати;
 в) ледве впізнав, на вершині пагорба, ніжний шепіт, гідний уваги;
 г) поцілував у руку, п'ять років, вищий від мене, здійснення мрій.
9. Який тип синтаксичних відношень встановлюється у словосполученнях *тремтячи від щастя, підійти до будинку, спинився біля порога*?
- а) об'єктні; б) атрибутивні;
 в) об'єктно-обставинні; г) атрибутивно-об'єктні.
10. Встановіть, у яких рядках подано прономінальні та ад'єктивні словосполучення:
- а) скупий на слова, схожий на мене, корисний для всіх, вищий за батька;
 б) з радісним галасом, чудово пахне, занадто спокійний, хороший настрої;
 в) жоден із присутніх, він і вона, ніхто з нас, ми з товаришем;
 г) дехто з них, наші знайомі, вісім гривень, один із небагатьох.
11. У якому варіанті усі словосполучення відповідають моделі: *вербальне–об'єктне–керування*?
- а) стати навколішки, навчання дітей, узявшись за руки;
 б) зроблено під мармур, схоже на правду, біг швидко;
 в) подарувати сестрі, написати пером, скаржитися на погоду;
 г) освячення джерела, розмова по телефону, вийшов без шапки.
12. Який синтаксичний зв'язок у наступних словосполученнях – у *трьох кишнях, на цьому місці, з усіма фактами*?
- а) узгодження; б) керування; в) прилягання; г) тяжіння.
13. Встановити тип словосполучення за зв'язком, відношеннями та стрижневим словом – *спогад про минуле*:
- а) керування, об'єктно-атрибутивне, субстантивне;
 б) керування, об'єктне, вербальне;
 в) узгодження, атрибутивне, субстантивне;
 г) прилягання, об'єктно-обставинне, субстантивне.
14. Скільки простих словосполучень у реченні *Літом пекучі вітри й сонце випалюють все навкруги*?
- а) вісім; б) шість; в) сім; г) п'ять.

2. У якому рядку всі словосполучення поєднані зв'язком керування?

1.

- а) сидіти біля хати, безхмарне небо, байдики бити, говорити з

друзями, цвіт яблуні;

б) протягом тижня, написати листа, пливти за течією, вишневий сад, рожевий від сонця;

в) ласкава до мене, думати головою, пливти кораблем, ходити по саду, ніжність матері.

2

а) читання книжки, повний води, цвіт жоржини, сидіти з матір'ю, вода з озера;

б) займатися спортом, рясний дощ, тримати язик за зубами, перед глядачами, без мене;

в) говорити з матір'ю, ходіть же, перший урок, над палацом, мерехтять зорі.

3

а) подарувати сестрі, Ольга Вікторівна, дуже тихо, дехто з присутніх, з товаришами;

б) навчання дітей, схоже на правду, поцілувати в руку, працювати без відпочинку, я з ним;

в) один серед лісу, білий як сніг, першого липня, вдарити лозиною, ледве впізнав.

4

а) взяти зі столу, підійшов тихо, розказав дівчині, працюючий парубок, не міг заснути;

б) дівчина у вінку, визирати з-за обрію, забувши про все, страшенно збентежений, весняний день;

в) сів біля столу, подивившись на небо, пили чай, зустріч із знайомим, рештки фортеці.

5

а) запальний характер, пішов до неї, куц маку, польова дорога, дивилися на картину;

б) вареники з сиром, сидів біля столу, сміючись до нього, подруга сестри, хата без вікон;

в) спливли в пам'яті, збирати ягоди, соковита зелень, росли в траві, дехто невідомий.

6

а) телевізійне шоу, говорив пошепки, куц бузку, наші депутати, дивилися фільм;

б) один у полі, зошити у лінійку, автор повісті, бабуся товариша, схоже на правду;

в) збирати ягоди, підійшов тихо, розказав дівчині, соковита зелень, росли в траві.

7

а) ледве впізнав, на вершині пагорба, між двома стінами, здіймаючись угору, оцей чоловік;

б) зроблено під мармур, троє дівчат, сьогодні ввечері, друга колона, занадто спокійний;

в) розумітися на красі, засівати житом, вчитися у старших, потрібний людям, двоє друзів.

8

а) схожий на сонце, недалеко від школи, п'ять років, вищий від батька, говорити без пауз;

б) право будувати, подруга сестри, рідна школа, сячі добра, повен радості;

в) автор повісті, намір прийти, дехто з друзів, курний шлях, команда «струнко».

9

а) обома руками, густе волосся, поїхати далеко, працювати знехотя, один серед лісу;

б) пироги з вишнями, лежав на піску, плакати від радості, освячення джерела, земля України;

в) уроки історії, весняна пора, розв'язати язик, ішов повагом, вигляд міста.

10

а) бажати щастя, пісня про кохання, засівати пшеницею, постать дівчини, гідний наслідування;

б) гори перевернути, сказати правду, Довженків край, дуже тихо, надзвичайно небезпечний;

в) нарубати дров, не боятися труднощів, дати на горіхи, рукою подати, намір відвідати.

11

а) лебедина пісня, скупий на слова, трохи незграбний, чудово пахне, звертатися до адвоката;

б) бажає щастя, сонячні зайчики, десяток яблук, на тому березі, схожий на мене;

в) кивнув головою, кращий від нього, гнучкість розуму, потрібний людям, радісно дітям.

12

а) один на двох, завжди сміливий, вісті звідусіль, досить пристойний, думає про майбутнє;

б) мальовничі краєвиди, очима стріляти, причарований морем, ретельно складений, двері вітальні;

в) структура атома, сотні очей, байдужий до всього, розмова по

телефону, узявшись за руки.

13

а) один із трьох, вищий від мене, приклеєний до стовпа, добрий до дітей, побажання здоров'я;

б) до глибини серця, відбиваючи світло, кривити душею, на повний хід, дуже серйозним;

в) наламати дров, перше вересня, життя Шевченка, гідний наслідування, слова ковати.

14

а) шум струмка, боротьба за мир, хвала життю, роздуми письменника, краса людини;

б) сьогодні ввечері, ласкавий зі мною, мандрівне життя, корисний для всіх, думає про мене;

в) завмираючи від хвилювання, п'ята колона, десь угорі, десяток рук, кожен з них.

15

а) прибігли вчора, недалеко від школи, говорити без пауз; рідна школа, дуже ввічливий;

б) п'ять років, вищий від батька, подруга сестри, схожий на сонце, сіячі добра; в) повен радості, вирощувати ягоди, право відвідати, соковита груша, росли в траві.

ЗМІСТ

Курс лекцій

Тема 1. Словосполучення.....	3
Тема 2. Речення як основна синтаксична одиниця.....	13
Тема 3. Головні члени речення.....	19
Тема 4. Другорядні члени речення.....	30
Тема 5. Односкладні речення.....	41
Тема 6. Неповні речення.....	49
Тема 7. Просте ускладнене речення.....	54
Тема 8. Складносурядні речення.....	72
Тема 9. Складнопідрядні речення.....	77
Тема 10. Складні безсполучникові речення.....	81
Тема 11. Складне ускладнене речення.....	88
Тема 12. Засоби передачі чужого мовлення.....	94
Тема 13. Основи української пунктуації.....	100

Тематика практичних та лабораторних занять

Змістовий модуль I. Словосполучення

1.1. Словосполучення як синтаксична одиниця.....	106
1.2. Типи словосполучень.....	106

Змістовий модуль II. Головні і другорядні члени речення

2.1. Підмет, способи його вираження.....	113
--	-----

2.2–3. Присудок, способи його вираження.....	114
2.4. Додаток. Означення. Прикладка.....	119
2.5. Обставина.	120
Змістовий модуль III. Просте неускладнене речення	
3.1. Односкладні речення. Самостійна робота	123
3.2. Неповні речення.....	125
Контрольна робота.....	127
Змістовий модуль IV. Просте ускладнене речення	
4.1. Однорідні члени речення.....	128
4.2–3. Відокремлені члени речення.....	129
4.4. Звертання, вставні і вставлені конструкції.....	132
Змістовий модуль V. Складне неускладнене речення	
5.1. Складносурядні речення.....	136
5.2–3. Складнопідрядні речення.....	139
5.4. Складні безсполучникові речення.....	143
Контрольна робота.....	146
Змістовий модуль VI. Складне ускладнене речення	
6.1-2. Складне ускладнене речення як синтаксична одиниця.....	148
6.3. Засоби передачі чужого мовлення.....	154
6.4. Основи української пунктуації	158
Програма іспиту.....	160
Рекомендована література.....	162